

Vzgoja je mit

The myth of education

Valerija Janhar Černivec

Povzetek

Valerija Janhar Černivec, prof. ped., Zavod za usposabljanje slušno in govorno motenih, Vojkova 74, 1000 Ljubljana.

Prispevek smo začeli s psihološko opredelitvijo vzgoje: vzgoja je oblikovanje osebnosti. Že na samem začetku smo podvomili v omenjeno definicijo oziroma v početje, ki bi kakorkoli vplivalo na oblikovanje osebnosti. Strinjamo se z delitvijo vzgojnega procesa na dve kategoriji: vzgoja kot prenašanje vednosti (izobraževanje) in vzgoja kot medosebni proces med vzgojiteljem in vzgajanim (oblikovanje subjektivitete posameznika). V prispevku smo se skušali posvetiti le slednjemu. Psihologija se v svojih razmišljanjih o vzgoji omejuje na vzgojni kontekst, ki v prvi vrsti pripada družini, kasneje šoli in drugim institucijam, ki so kakorkoli povezane z izobraževalno institucijo. Vsebinska vzgojnega procesa je pogojena z kulturnim okoljem, z javnimi mediji, s sorojenci, dednostjo in lastno dejavnostjo posameznika. Vse to še najbolj spominja na ideologijo in s tem seveda na zastarelost psihologije. S tem je seveda zelo zanemarjena subjektiviteta posameznika, ki jo psihologija s tem, ko govori o bistvu posameznika, ki je že vnaprej določeno, zanika. Strinjamo se s tem, da je vzgoja nek proces, ali kot pravi Freud, nujno zlo. Človek ne more kar nenadzorovano in tja počez zadovoljevati svojih vzgibov in potreb. Potrebno je torej vplivati na posameznika, ne nazadnje, temu lahko rečemo tudi vzgoja, torej: inhibirati, prepovedovati, zatirati, siliti... Na ta način se posamezniki, če želijo uspešno

integracijo v občestvo, odpovedo svoji izvirnosti, svoji interpretaciji. V prispevku smo želeli opozoriti le na to, da je ta proces do neke meje celo možen in se v praksi neprestano v resnici tudi udejanja. Menimo, da se mu končni cilj izneveri, mogoče še bolje - izmuzne, ker je neulovljiv. Vzgoja je namenjena tudi poslednjemu bistvu posameznika: subjektiviteti. To je tista identiteta posameznika, za katere opredelitev njemu samemu vedno zmanjka besed. To je način in trenutek, ko se posameznik vpiše v simbolno polje. Tega pa ni mogoče napovedati vnaprej in ga ni mogoče nadzorovati. V končni fazi je človek to, kar je, po čistem naključju.

Ključne besede: vzgoja, ideologija, subjektiviteta posameznika

Abstract

The starting point of our article is the psychological definition of education: education is the shaping of character. From the very start we have questioned that definition with respect to whether the process has any influence whatsoever on the shaping of character. We are in agreement with the division of the process of education into two constituent categories: education as the transmission of knowledge (schooling) and education as an interpersonal process between the educator and the receiver of education (the shaping of the subjectivity of the individual). In the article we have attempted to shed light on the latter. In its deliberations on education psychology it confines its context to, in the initial stages, the family, then later to school and other institutions which are connected to the established educational order. The contents of the process of education are conditioned by the cultural environment, the public media, siblings, heredity and the activity of the individual. All of that is reminiscent of ideology, the ideology of obsolete psychology. The much neglected subjectivity of the individual is denied by a psychology which talks of the essence of an individual being predetermined. We agree with the idea that education is some kind of process, or as Freud said, a necessary evil. A person cannot simply unsupervised, and at will, gratify his urges and needs. It is necessary, therefore

re, to influence the individual, and we could say that that is also education, namely: to inhibit, to prohibit, to oppress, to compel.... Thus individuals, if they desire successful integration into the community, abandon their originality, their own point of view. In the article we wanted to draw attention to the fact that to some extent this process is possible and that in practice it is continually happening. We believe that the final goal deserts or, perhaps more accurately, slips away from the individual, because it cannot be captured. Education is also destined for the final essence of the individual: subjectivity. That is the characteristic of an individual which they themselves cannot define because the words always elude them. This is the way and the moment when the individual registers in the symbolic field. In the final analysis, a person is what they are by pure chance.

Key words: education, ideology, individual subjectivity

Uvod

Po poklicu sem profesorica pedagogike in opravljam delo domske pedagoginje. Poklicno se torej ukvarjam z vzgojo in ni presenetljivo, da me zanima, kaj pod tem pojmom razume poslanstvo navedenega poklica, kaj razumejo starši, ki se z vzgojo nedvomno ukvarjajo, in seveda tudi strokovnjaki, torej tisti, ki razvijajo definicije o njej, ki pišejo knjige o tem, kako jo izvajati in ne samo o tem, kakšna in kaj vzgoja je.

V prispevku, ki bo sledil, sem želela, še bolj kot drugim, pojasniti sebi, kaj je moje delo in kaj naloga, ki jo opravljam tudi kot roditelj. Želela sem odgovoriti na vprašanje, ali je vzgoja možna? Kaj je to nevarno početje, za katerega vsi menimo, da vemo, kako ga je treba izvajati: tako starši kot tudi in predvsem strokovnjaki? K njim se ne nazadnje zatečejo po nasvet tudi straši, če se kaj v njihovem poslanstvu le preveč zaplete. Izkušnje, ki sem jih pridobila kot mati in kot vzgojitelj, so kar klicale po teoretski obravnavi vzgoje. Nemir in nemoč, ki sem ju čutila v obeh vlogah, sta me potrdila v moji tezi, da vzgoja ni mogoča. Zato sem se odločila to tezo prevesti in dvigniti na teoretski nivo. Vednost je oblikovala nov odnos do resničnosti. Ponovno učenje me je pripeljalo do potrditve teze, in več kot to, do zoperstavljanja znanju, ki sem ga pridobila med študijem pedagogike in psihologije.

Vzgoja je mit

Mit pa ni nasprotje resnice, ampak je resnica sama.

Psiholog Musek v svoji knjigi *Znanstvena podoba osebnosti* (1993) navaja naslednjo opredelitev vzgoje: vzgoja je oblikovanje osebnosti.¹ Da ne bi ta stavek obvisel v zraku, bomo o vzgoji nadaljevali tako, kot o njej razmišljajo psihologi. Najpomembnejši del vzgoje pripada družini, njeno delo potem nadaljuje šola, njen kontekst (vzgoje namreč) pa je primerno pogojen s kulturo, v kateri družina in kasneje šola opravljata svoje poslanstvo. Na potek vzgoje vplivajo še sorojenci in javni mediji, lastna dejavnost posameznika in ne nazadnje še dednost.²

Tako prijetno preprosto je vse to okoli vzgoje po mnenju psihologov, da se kar nismo in nismo mogli ločiti od nadaljnega razpredanja o pogojih za uspešno izvajanje vzgoje in smo kar še nadaljevali z prebiranjem omenjene literature in naleteli smo na tole zanimivo stališče: emocionalno topel odnos (avtor se pri pisanju sklicuje na rezultate opravljenih znanstvenih raziskav) med družinskimi člani "pogojuje bistveno malo vsakovrstnih težav in problemov pri osebnostnem razvoju posameznika" (Musek, 1993, s.352), da pa skrajno avtoritativna in skrajno permissivna vzgoja pogojujeta razvoj nesamostojne in odvisne osebnosti "z nizko storilnostno naravnostjo in šibko voljo" (Musek, 1993, s.352).³

Bodi dovolj, ne bomo več nadaljevali s psihološkim razmišljanjem o vzgoji.. Kako velike besede in kako preprosto bi bilo potemtakem vse skupaj, če bi se z navedenim lahko strinjali. Pa se ne moremo. Kaj je avtor želel povedati z zapletenimi izrazi, kot je šibka volja in nizka storilnostna naravnost niti ne bomo razglabljali, želeli pa bi problematizirati glavno njegovo misel oziroma definicijo vzgoje, namreč, da je vzgoja oblikovanje osebnosti. V nadaljevanju bi celo želeli omenjeno opredelitev ovreči kot popolnoma nemožno oziroma do skrajnosti poenostavljeno razmišljanje o vzgoji.

Preden pa to naredimo, navedimo še primer razmišljanja o vzgoji, osebnosti in možnostih vzgojnega vplivanja nanjo.

Vzgojitelji v Domu za gluhe in naglušne otroke in mladostnike sledimo velikim besedam v svojem programu vzgojnega dela: krepiti pri otroku pozitiven odnos do sebe, strpnost do drugih, oblikovati okolju sprejemljiv način vedenja, priznavanje avtoritete, human odnos, humane vre-

¹ J.Musek: *Znanstvena podoba osebnosti*, Ljubljana, 1993, str.330.

² Prav tam, str.331.

³ Prav tam, str.332.

dnote, pozitiven odnos do okolja, narave, kulturnih in civilizacijskih vrednot.⁴ Žal vzgojitelji ne znamo jasno odgovoriti, kako nam uspe zadovoljevati omenjene velike besede, vendar se trudimo. Vsi otroci so primerno izobraženi, živijo v zelo ugodnih materialnih razmerah in vendar leto za letom ugotavljamo, da so ob zaključku šolanja v naši instituciji drugačni, kot bi si mi želeli, oziroma da niso postali takšni, za kakršne smo si mi prizadevali, da bi bili.

Načelno se strinjamo z delitvijo vzgoje na: vzgojo kot prenašanje vednosti (izobraževanje) in vzgojo kot oblikovanje subjektivnosti (intersubjektivno razmerje med otrokom in vzgojiteljem).⁵ Z izobraževanjem, prenašanjem vednosti, se na tem mestu ne bomo ukvarjali. Podrobneje se bomo lotili analize intersubjektivnega odnosa med vzgojiteljem in otrokom.

Sprva je bila vzgoja omejena samo na družinsko okolje. Z nastajanjem tovarn v osemnajstem stoletju se je s podružbljanjem proizvodnje, ki je bila prej prav tako omejena na družinsko okolje, podružbila tudi skrb za otrokov razvoj - vzgoja. Z vzgojnimi funkcijami so se začeli ukvarjati različni t. i. pomožni poklici: zdravniki, psihiatri, različni svetovalci. Ti ljudje so bili za svoje delo odgovorni državi in zagovarjali so zanimivo stališče, "da družina spodbuja ozko, omejeno, sebično, individualistično mentaliteto in tako preprečuje razvoj družbljivosti in sodelovanja" (Lasch, 1992).⁶ V drugi polovici devetnajstega stoletja pride v ospredje psihologija, enota njenega preučevanja postane posameznik: kako vzgojiti posameznika, da bo čim bolj razvil svoje sposobnosti? Ne gre za to, da posameznik postane "normalen", gre za to, da kar najbolje razvije svoje sposobnosti, da se rodi psihološki človek. Prej navedeni poklici in psihologija v prej omenjenem smislu so navzoči še danes, predvsem v šolskih institucijah in v institucijah, ki svoje delo povezujejo s šolo: zdravstvene ambulante, svetovalni centri, zavodi za usposabljanje ... Vse te ustanove skrbijo ne samo za prenašanje vednosti, ampak tudi (da bi proces prenašanja vednosti tekel čim bolj nemoteno, brez ovir, ki jih predstavlja predvsem individuuum vsakega posameznika - otroka) za osnove lepega vedenja, moralna pravila, pravila državljsanske zavesti in pravila ureditve, ki jo vzdržuje razredno gospostvo.⁷

⁴ Konkretizacija okvirnega programa vzgojnega dela v domovih za gluhe in naglušne otroke in mladostnike, Ljubljana, 1996.

⁵ E. Bahovec: *Vzgoja med gospostvom in analizo*, Ljubljana, 1992.

⁶ C. Lasch: *Socializacija in zlom avtoritete*, v: Eva Bahovec: *Vzgoja med gospostvom in analizo*, Ljubljana, 1992, str. 184.

⁷ L. Althusser: *Ideologija in ideološki aparati države*, Ljubljana, 1980, str. 42, 43.

Temu bi po našem mnenju ne mogli reči vzgoja. To je družbeno nadzorstvo najprej nad otroki, potem pa že tudi nad odraslimi (srednje šole, fakultete, dijaški domovi), kjer kar naprej mladež silijo v neke vnaprej določene vzorce vedenja, odzivanja, sprejemanja. Vse to lahko stlačimo v okvir pedagoške prakse.

Pedagoška praksa pa je proces prisiljevanja, ki mora trajati dovolj dolgo, da se trajno naučimo pravilno odzvati na dražljaje. To je siljenje z navadami. Bolj kot vsiljevanje informacij je pomembno siljenje v verjetje. V šoli se vsiljuje na formalen, integriran način, prej pa se je vsiljevalo v družini na neformalen način.⁸

Psihologija s svojimi opredelitvami vzgoje, ki smo jih navedli na začetku članka, ostaja nekje zadaj, v preteklem, preživetem času. Psihologija preučuje človeka in njegovo vedenje, vendar vedno v kontekstu občestva. Pri tem pa nenehno pozablja na posameznika in s tem postaja preživeta. Psihologija je bila vedno nevtralna in objektivna, nikoli ni preučevala subjektivitete. "Psihologija ni samo zastarela, spremenila se je tudi v ideologijo"⁹ (Rutar, 1995, s.55).¹⁰

Pedagogika in psihologija si prizadevata, da bi vzgojiteljem vsilili v družbi sprejete modele, nato pa morajo te modele vsiliti še otrokom, da se bodo vključili v točno določeno prihodnost, ki je v interesu države. Bistvo človeka je že vnaprej določeno, otrok ga mora samo doseči. Ker je njegovo bistvo enako kot pri drugih ljudeh, se mora prilagoditi na enak način kot drugi ljudje.¹¹ Nosilci vednosti o tem, kakšno naj bo bistvo človeka, so posledično vzgojitelji. Vzgojitelji torej, kot nosilci vednosti, in otroci, ki

⁸ Z. Ilc - Rutar: *Teorije diskurzivne prakse, predavanje v okviru modula Psihoanaliza in teorija subjekta, šol. l. 1995/96.*

⁹ *Ideologija: izraz so oblikovali Cabanis, Destutt de Tracy in njuni somišljeniki. Za predmet so mu dali (genetično) teorijo idej. Za Marx-a je to sistem idej, predstav, ki vladajo nad duhom posameznika ali družbene skupine.*

1. teza: ideologija predstavlja imaginarno razmerje med individui in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji. Na splošno pravimo, da so religiozna ideologija, moralna, pravna, politična in druge ideologije določeni svetovni nazori. V ideologiji si ljudje v imaginarni obliki predstavljajo svoje realne eksistenčne pogoje oziroma njihovo razmerje do teh pogojev. 2. teza: ideologija obstaja v določenem aparatu. Ta eksistenca je materialna. Vsak subjekt, ki verjame v ideje, ki mu jih navdihuje in jih svobodno sprejema njegova zavest, mora delovati v skladu s svojimi idejami, mora potemtakem v dejanje svoje materialne prakse vpisati svoje lastne ideje svobodnega subjekta. Eksistenca idej je v subjektovem verovanju materialna, s tem, da so ideje materialna dejanja, vključena v materialne prakse, ki jih urejajo sami materialni rituali, te pa določa materialni ideološki aparat, iz katerega izvirajo ideje tega subjekta (Althusser, 1980, od str.67 do str.71).

¹⁰ D. Rutar: *Freudovi duhovi, Ljubljana, 1995, str. 55.*

¹¹ D. Rutar: *Tri razprave o teoriji hendikepa, Ljubljana, 1996, str.55.*

jim je njihova vednost namenjena. Vzgojitelji jih pri tem nadzorujejo, če je potrebno, disciplinirajo.

Res je, da se človek ne rodi kot moralno bitje že samo po sebi. Moralno bitje, odgovorno samemu sebi in drugemu šele postane. Otrok je poln vzgibov in nagonov in povsem neomejeno zadovoljevanje le teh tudi ni mogoče.

Vzgoja tako ostaja nevarno početje, nujno zlo, ali, kakor pravi Freud: "Otrok se mora naučiti obvladovati svoje nagone. Nemogoče mu je dati svobodo, v kateri bi lahko neomejeno sproščal vse svoje impulze. Zatorej mora vzgoja inhibirati, prepovedovati in zatirati, kar se je v vseh zgodovinskih obdobjih tudi dogajalo. Toda iz analize smo se naučili, da natanko to tlačenje nagonov prinaša nevarnost nevrotičnega obolenja... Potemtakem mora vzgoja najti svojo pot med Scilo nevmešavanja in Karibdo odrekanja." (Freudova dela, Standard Edition, Vol.23, str. 248.)

Vzgoja je potemtakem res poskus oblikovanja osebnosti, tako kot to lahko preberemo v psihološki opredelitvi vzgoje. Naše mnenje je, da to početje vedno ostaja le poskus, končni cilj pa se mu vedno izneveri. Oblikovana osebnost po programu vzgojiteljev, psihologov, po prizadevanjih staršev ni mogoča iz enega samega razloga: definicija, prizadevanja strokovnjakov, staršev, podcenjujejo subjektiviteto posameznika.

Vzgoja je način, da prisilimo človeka, da se odpove svoji interpretaciji. Da se odpove določenemu delu svoje originalnosti. Človek je že spontano izviren in vzgoja je blokada tej izvirnosti. Vzgoja je uspešna, ko uspe prepričati ljudi, da so del občestva. Obstajajo posamezniki, občestvo pa samo, če se posamezniki odpovedo svoji izvirnosti.¹²

Vsemu temu, kar smo povedali do sedaj, lahko rečemo namesto vzgajanje tudi discipliniranje, siljenje, družbeno nadzorstvo. Vendar smo neke zapisali, da se strinjamo z delitvijo vzgoje na dva problemska sklopa: na prenašanje vednosti in na oblikovanje subjektivnosti. Vse do sedaj omenjeno torej ne sodi v okvir oblikovanja subjektivnosti. Prav, lahko se strinjamo, da je tudi prilagajanje, družbeno nadzorstvo discipliniranje... del vzgoje, vzgoje, ki je v tem smislu možna, vendar to ni celota. Po našem mnenju ostaja v vzgoji še en večji del: subjektiviteta posameznika, vzgoja le te pa ni izvedljiva. Če bi bila, bi dosegli bolj ali manj enoten cilj, bolj ali manj podobne posameznike, dosegli bi, kar smo si zastavili za cilj kot vzgojitelji, kot starši. Pa omenjene izkušnje na začetku tega besedila kažejo, da ni tako. Zakaj ne?

¹² D. Rutar: predavanja iz modula Psihoanaliza in teorija subjekta, Ljubljana, študijsko leto 1995/96.

Sprehod po teoriji nam je pokazal, da ima sistem vzgoje neko praznino. Praznina je namreč konstitutivna slabost vsakega sistema, to je točka zloma. V tem smislu je sistem ne cel, kar ne pomeni, da je sistem nepopoln, je pa nezmožen skleniti se in se postaviti na mega pozicijo, da bi se zaobjel kot celota. Absolutne vzgoje torej ni. Njena nemožnost je znotraj njenega sistema: to je subjektiviteta posameznika, ki mu je vzgoja namenjena oziroma za katerega se vzgoja trudi, da bi mu oblikovala osebnost. Poudarjamo, da ni sistema brez te praznine. Čeprav se posamezni imaginarni koncepti obnašajo, kot da je ni: npr. vzgojni program za otroke, ki živijo v domu za gluhe. Naš namen je torej opozoriti vzgojitelje in druge, ki od vzgojiteljev pričakujejo neuresničljive rezultate, naj se vendar ne hajo pretvarjati oziroma ne hajo se pretvarjati, da te praznine ni. Praznina znotraj sistema vzgoje je in mi jo bomo reflektirali.

Vzgoja kot intersubjektivno razmerje med vzgojiteljem in otrokom: v intersubjektivnem odnosu med vzgojiteljem in otrokom gre za učinkovanje ene osebe v odnosu na drugo osebo, pri čemer je pomembno to, da v tem odnosu vpliva nezavedno enega na nezavedno drugega. C. Millotova meni, da ima v odnosu med vzgojiteljem in otrokom vzgojiteljevo nezavedno večji vpliv na otroka kot vse njegove zavestne namere. Pri tem je pomembno to, da vzgojitelj svojega nezavednega¹³ ne more podrediti zavesti, on sam mu je namreč v celoti podrejen.

Nezavedno je struktura v posamezniku, za katero velja, da so v njej elementi asociativno povezani in z razvrščanjem teh elementov (s pomočjo analize) se odpira unikatna struktura posameznika, za katero nikoli ne moremo vedeti, kam pelje. Razlaga teh elementov je negotova in negotovost je bistvena značilnost nezavednega. Nezavedno je notranje razcepljeno, nesklenjeno. V intersubjektivnem odnosu med vzgojiteljem in otrokom vpliva nezavedno enega na nezavedno drugega, torej ne moremo pritrditi psihološki opredelitvi vzgoje, češ da z vzgojo lahko oblikujemo osebnost posameznika. Psihologija si namreč domišlja, da lahko opredelimo resnični jaz posameznika, ki ga potem lahko naprej razvijamo, človekove lastnosti opredeljuje kot zadnje dejstvo. Vendar je človek sam sebi izjema. Ima lastno identiteto, ki je ne more do konca določiti. Ima občutek, da je v njem nekaj, za določitev česar mu zmanjka besed. Po Lacanu gre za imaginarni in simbolni jaz.¹⁴

¹³ *Nezavedno je nehotna vednost, ki uide intencionalnosti in pomenu, vednost, ki jo izreka govorica subjekta (izreka v njegovih spodrseljajih ali v njegovih sanjah), vendar pa je subjekt ne more prepoznati, privzeti za svojo, si jo prisvojiti. Govoreča vednost, ki pa je vendarle prikrita govoreči vednosti (S. Felman: Psihoanaliza in vzgoja, v: E. Bahovec: Vzgoja med gospodvom in analizo, Ljubljana, 1992, str.236.)*

¹⁴ *D. Rutar: predavanja pri modulu Sociologija zdravja, Ljubljana, štud. l. 1996/97.*

Lacan loči simbolno in imaginarno, vpelje razliko med jazom v njegovi imaginarni razsežnosti in med subjektom kot simbolnim členom. Imaginarno opredeli s telesom. V simbiozi med materjo in otrokom, otrok ni nič in mati je vse. V tem imaginarnem razmerju se razvije stik, ki nima na zavestni ravni nobenega razcepa. Za imaginarni odnos je značilen občutek enosti. Mati otroka fascinira, otrok se odziva na materino podobo, odzove se na materino željo s svojo željo. Otrok je tesno povezan z materjo, ki od njega nekaj zahteva, želi. To so nezavedne želje. Mati ima imaginarno željo, da bi otrok postal objekt njene želje, in otrok se odzove tako, da želi biti to, kar mati nezavedno želi. Mati, kot nosilka želje, nastopa kot nerazcepljena oseba, ki obvladuje svet. Otroka fascinira materina podoba, to je nekaj močnejšega, kot je on sam. Imaginarni jaz se oblikuje prek materine podobe in nezavedne želje. Otrok je izjemno občutljiv in iz materinih reakcij razbira, kakšen je on sam. Imaginarni jaz je ves čas na odru in igra različne vloge. Pri tem je zelo občutljiv na odzive publike. Igra na ravni medsebojnega zadovoljevanja nezavedne želje.

Ko človek spregovori prvo besedo, se vpiše v simbolni svet. Simbolni jaz ima sposobnost postaviti razdaljo do tistega, kar se dogaja na odru. Dva jaza znotraj enosti torej. Drug za drugega mislita, da se omejujeta. V resnici pa simbolni jaz zavira njun razvoj.¹⁵

Imaginarno torej, kot smrtonosno tekmovanje, in simbolno (s pobočjem govora in govorice) kot pomiritev. Struktura govorice nima geneze, zmerom je tu. To je simbolni red. Govorica je v posamezniku še pred vstopom subjekta v simbolno polje. Lacanu simbolno predstavlja člen, ki deluje v razmerju s subjektom, to delovanje pa se razlikuje z delovanjem imaginarnega razmerja med jazom in drugim. Tu vpelje Lacan Velikega Drugega. Veliki Drugi govorice, to je hkrati tudi Veliki Drugi resnice - tisti drugi, ki je tretji v slehernem dialogu, saj je v dialogu med nekom in nekom drugim zmerom nekaj, kar deluje kot referenca, referenca razumevanja in referenca nesporazuma, to je tudi Veliki Drugi, čigar diskurz je nezavedno in na koncu in ne nazadnje je to še Veliki Drugi želje, ki je nezavedna, ki je neprosojna za subjekt.¹⁶

Če torej v intersubjektivnem odnosu med otrokom in vzgojiteljem nezavedno enega vpliva na nezavedno drugega, ali iz tega sledi, da je vzgojitelj v odnosu do otroka nemočen? C. Millot odgovarja z ugotovitvijo, da je temeljni mehanizem slehernega vzgojnega odnosa identifikacija otroka z vzgojiteljem in introjeksija njegovih zahtev v otroka.¹⁷

¹⁵ D. Rutar: *predavanja pri modulu Teorija subjekta*, Ljubljana, štud. l. 1993/94.

¹⁶ S. Žižek: *Gospodstvo, vzgoja, analiza*, Ljubljana, 1983, str. 19 do 22.

¹⁷ C. Millot: *Anti-pedagog Freud*, v: S. Žižek: *Gospodstvo, vzgoja, analiza*, Ljubljana, 1983.

Menimo, da si vzgojitelj v svojem odnosu do vzgajanca prizadeva s pomočjo mehanizmov identifikacije in introjeksijske indoktrinirati posameznika in mu na ta način izničiti ali pa vsaj onesposobiti lastno razsežnost. Vzgajani se mora, v imenu normalnega razvoja bistva posameznika, odpovedati lastni interpretaciji in določenemu delu lastne izvirnosti. Vzgojitelj ima nad vzgajanim moč Velikega Drugega, tistega, ki ve. In Veliki Drugi je simbolni svet. Identifikacija je vedno dvojna: imaginarna in simbolna. V okviru imaginarne identifikacije se posameznik identificira s podobo drugega. Posameznik oponaša tega drugega na ravni podobnosti. Pri simbolni identifikaciji pa posameznik posnema drugega v točkah, kjer je neposnemljiv.¹⁰ Identifikacija je poteza, ki loči Ideal Jaza in idealni jaz od nadjaza. Ideal Jaza je simbolni modus identifikacije in idealni jaz je imaginarni modus identifikacije. Nadjaz pa izključuje sleherno identifikacijo, nastopa kot ireduktibilni drugi, neponotranjeni, travmatični, nedojeti, grozljivi ukaz, torej nekaj realnega v pomenu nemogočega, tistega, česar se ne da simbolizirati.¹¹

Imaginarna identifikacija v vzgojnem procesu: vzgojitelj ima svojo identiteto, ki je že šla skozi procese prisiljevanja in discipliniranja in je potemtakem že oblikovana, to identiteto do otroka ohranja in želi z njo narediti nanj čim večji vtis. V tem razmerju ne gre za moralno delovanje. Imaginarni jaz vzgojitelja skuša afektirati imaginarni jaz vzgajane, pri čemer vzgojitelj ohranja svojo identiteto, za katero velja, da je prilagojena okolju. Šele simbolni jaz vzgojitelja je tisti, ki bi bil morebiti pripravljen prisluhniti vzgajanemu, oziroma tistemu, kar mu ima le ta povedati. Simbolni jaz vzgojitelja je sposoben avtorefleksije, njegovo delovanje, ki iz te refleksije rezultira, pa je moralno odgovorno in je torej nosilec moralnega zakona. Da bi vzgojitelj vzgojil otroka v odgovorno bitje, bi potemtakem pomenilo, da bi dovolil otroku, da ostane drugačen in da v svoji posebnosti - drugačnosti vztraja. Da ostane enkrat, neponovljiv. "Razlika med ljudmi je najprej simbolna, to pa pomeni, da jo prepoznavamo prav v načinu simbolizacije sveta. Ta ni nič drugega kot način, kako se posameznik ali posameznica prepozna za simbolno bitje. Ta način ne more biti predviden vnaprej, ampak je prepuščen čistemu naključju. V končni fazi je vsak človek to, kar je, po čistem naključju" (Rutar, 1996). Način, kako se posameznik prepozna za simbolno bitje, je subjektivacija, to je subjektivna navzočnost v resničnosti. Subjektivacija je pogoj resničnosti in subjekt

¹⁰ S. Žižek: *Jezik, ideologija, Slovenci, Ljubljana, 1987, str.128.*

¹¹ *Prav tam, str.127.*

nanjo ne more vplivati. Vzgojitelji si prizadevajo vzgajanim približati dobro. Kaj je dobro, pa je stvar subjektive odločitve in ne vednosti vzgojitelja niti kogarkoli drugega. Subjektivacija je odločitev o tem, kako se bo posameznik vpisal v simbolno polje. To je naključje in vzgoja si prizadeva to naključje nadzorovati. Zato vzgoja ni možna. Vzgoja v smislu oblikovanja osebnosti posameznika.

“Če bi karkoli lahko rekli vzgojiteljem, bi jim rekli: vzgajajte otroke tako, da se vam bodo uprli. Kraj upora je subjekt. Vzgajajte otroke, da se bodo uprli, da bodo subjekti, takrat bodo izvršili dolžnost do uma in kot taki se bodo lahko upirali gospodarstvu” (Rutar, 1996).²⁰

Vzgojitelji vzgajajo otroke na podlagi objektivne vednosti, ki jo posedujejo. Pridobili so jo med študijem, sem in tja pa jo podkrepijo s stalnimi oblikami izobraževanja. S tem ko se otroci z njimi identificirajo, sprejemajo tudi njihovo vednost. Ta vednost je poleg tega, da je pridobljena v času institucionalnega izobraževanja, tudi pogojena s prakso. Tako večina vzgojiteljev meni, da je vzgoja nekaj, kar se dogaja med njimi in vzgajanimi na podlagi intuicije, življenja v druge, občutkov... Vzgojitelji bi se morali za svoje delo učiti, veliko učiti, učiti za lastno samorealizacijo, samoizpopolnjevanje. Namesto da bi vzgojiteljem narekoval delo gospodar - institucija (država), bi njihovo delo narekoval um kot vrhovna avtoriteta. Pri stalni rabi uma, pri neprestanem učenju, bi se spremenila identiteta vzgojitelja. Identiteta vzgojitelja pa obstaja samo v odnosu do identitete vzgajane in s spreminjanjem prve je pogojeno spreminjanje druge. Vzgojiteljeva vednost bi bila potemtakem formalna, vendar bi vzgajani v njunem medsebojnem odnosu določal vsebine, ki bi jih vzgojitelj črpal iz te vednosti in s tem visoko dvignil kakovost njunega intersubjektivnega odnosa. Končni učinek vzgoje tako ne bi bil oblikovana osebnost vzgajane, ampak sposobnost posameznika, da analizira in s tem razume svoje početje, pri tem pa morajo vzgojitelji vedeti, “da je človek predvsem bitje, ki je sposobno za nezavedno, zato njegovi zavestni odgovori ne štejejo dosti” (Rutar, 1995, s.119).²¹

Vzgoja je torej res mit²², mit pa je resnica sama. Resnico je treba spoštovati, česar bodo vzgojitelji sposobni le, če bodo zvesti umu.

²⁰ D. Rutar: predavanja pri modulu Sociologija zdravja, Ljubljana, štud. l. 1996/97.

²¹ D. Rutar: Freudovi duhovi, Ljubljana, 1995, str.119.

²² “Za mite je značilno, da pri njihovem nastajanju spontano (ali še hote) prihaja do redukcije vsega nezaželenega, ki ponika v pozabo, in do dviga v spomin vsega želenega” (Spomenka Hribar: Kaj vse so mi napisali, Sobotna priloga časopisa Delo, Ljubljana, 1. junij, str.33).

Navedena dela

Althusser, L. (1980): *Ideologija in ideološki aparati države*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Bahovec, E. (1992): *Vzgoja med gospostvom in analizo*. Ljubljana: Krt.

Ilc - Rutar, Z. (1994): *Onstran nevprašljivosti šolskih praks*. Ljubljana: *Didacta*, oktober 1994.

Konkretizacija okvirnega programa vzgojnega dela v domovih za gliho in naglušno mladino (1996). Ljubljana: ZUSGM, interno gradivo.

Musek, J. (1993): *Znanstvena podoba osebnosti*. Ljubljana: EDUCY d.o.o.

Rutar, D. (1995): *Freudovi duhovi*. Ljubljana: Vitrum.

Rutar, D. (1996): *Tri razprave o teoriji hendikepa*. Ljubljana: YHD.

Žižek, S. (1985): *Gospostvo, vzgoja, analiza*. V: *Zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize*. Ljubljana: DDU Univerzum.

Žižek, S. (1987): *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.